

W jaki sposób i dlaczego
ks. Karol Nawa nie trafił
do Panteonu Górnośląskiego?
Przewartościowania
ocen postaci historycznej
w badaniach historycznych
ostatnich czasów
na przykładzie życia
i działalności ks. Karola Nawy
(1915–2013)

ks. Mariusz Trąba

WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO – INSTYTUT HISTORII
UNIwersytet Papiński Jana Pawła II
W KRAKOWIE
ORCID: 0000-0001-5836-9052

ABSTRACT

How and why Fr. Karol Nawa did not end up in the Upper Silesian Pantheon? Revaluation of assessments of a historical figure in recent historical research on the example of the life and activity of Fr. Charles Nawa (1915–2013)

The availability of new source materials after 1989 allowed historians to reevaluate many opinions and theses and to take up a number of new research topics. One of the areas of this reevaluation was and still is the evaluation of the life and activities of numerous historical figures. On the one hand, new research makes it possible to restore the memory

of the heroes of the fight for independent Poland, such as the “cursed” soldiers; on the other – to properly assess and show the “dark” side of the activities of people who have been considered a model of resistance to totalitarian rule. An example of this type of reevaluation is the figure of the clergyman of the Silesian diocese, Fr. Karol Nawa (1915–2013).

KEY WORDS: Catholic Church – history, Poland, 20th century, Security Services of the People’s Republic of Poland, Katowice diocese – history 1945–1989, Fr. Karol Nawa (1915–2013), Upper Silesian Pantheon

SŁOWA KLUCZOWE: Kościół katolicki – historia, Polska, XX wiek, Służba Bezpieczeństwa PRL, diecezja katowicka – historia 1945–1989, ks. Karol Nawa (1915–2013), Panteon Górnośląski

W ramach obchodów stulecia odzyskania przez państwo niepodległości w 1918 r. jednym z ważnych i ciekawych programów badawczo-edukacyjnych był projekt „Panteon Górnośląski – badania naukowe” realizowany w ramach programu DIALOG przy współpracy m.in. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz archidiecezji katowickiej. W ramach projektu, który stanowił bazę naukową pod powstające w podziemiach katowickiej katedry muzeum o tejże nazwie, zorganizowano konferencję naukową pod tytułem *Obraz powstań śląskich i plebiscytu w edukacji, historiografii, kulturze i przestrzeni publicznej*, która odbyła się 18 listopada 2019 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, wydano obszerną i niezwykle wartościową publikację *Leksykon Panteonu Górnośląskiego* oraz opracowano i w czasie konferencji naukowej udostępniono pakiet edukacyjny autorstwa Macieja Fica i Haliny Biedy pt. *Śladami przeszłości Górnego Śląska* (Katowice, 26 maja 2021)¹.

W ramach projektu naukowego Panteon Górnośląski zwrócono się do Autora niniejszego tekstu z prośbą o opracowanie biogramu duchownego (archi)diecezji katowickiej ks. Karola Nawy (1915–2013). Już w trakcie prac nad tym tekstem pewne elementy biografii tego rzymskokatolickiego księdza okazały się niejasne i dwuznaczne. Wątpliwości co do trafności umieszczenia ks. K. Nawy w Panteonie Górnośląskim, czyli

¹ *Panteon Górnośląski w Katowicach*, <https://panteon-gornoslaski.pl/> [dostęp: 5.05.2021]; *Panteon Górnośląski*, <https://www.panteon.gornoslaski.us.edu.pl/aktualnosc> [dostęp: 5.05.2021]; *Leksykon Panteonu Górnośląskiego*, A. Kłos-Skrzypczak, H. Olszar (red.), *Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 94, Katowice 2020.

² K. Konieczny, *Ks. Karol Nawa (1915–2013)*, „Zeszyty Chorzowskie” 2013, t. 14, s. 295; J. Smolec, *Śp. ksiądz kanonik Karol Nawa*, „Wiadomości Archidiecezjalne” 2013, t. 81, s. 36–37.

³ K. Nawa, *Szramek jako proboszcz (styczeń–kwiecień 1940). List [w:] Błogosławiony Emil Szramek. Męczennik*, J. Myszor (oprac.), Katowice 2013, s. 168–171.

w zestawieniu osób zasłużonych i wybitnych, a związanych pochodzeniem bądź działalnością z tym regionem Polski, zostały potwierdzone przez wnikliwe badania historyczki i archiwistki z katowickiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej dr Anny Badury. Okazało się, że dotychczasowe oceny działalności tego duchownego muszą zostać zweryfikowane. Ostateczne za zgodą wszystkich zainteresowanych, a przede wszystkim kierowników projektu Panteonu Górnośląskiego, podjęto decyzję o rezygnacji z zamieszczenia (opracowanego już) biogramu ks. K. Nawy w tworzonym *Leksykonie Panteonu Górnośląskiego*.

1. *Curriculum vitae* ks. Karola Nawy

Karol Nawa urodził się 25 listopada 1915 r. w Zakrzowie (pow. Strzelce Opolskie). Jego rodzicami byli Augustyn i Eufrozyna z d. Gabor. Po podziale Górnego Śląska, w 1922 r. rodzina przenieśli się na polską stronę i zamieszkała w Świętochłowicach-Zgodzie. Po zakończeniu nauki w gimnazjum w Nowym Bytomiu, w 1935 r. wstąpił do śląskiego seminarium duchownego w Krakowie i rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym UJ. Święcenia kapłańskie otrzymał 21 listopada 1939 r. z rąk biskupa Stanisława Adamskiego w kaplicy kurii diecezjalnej w Katowicach². Jego pierwszą placówką duszpasterską była parafia Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach, do której otrzymał aplikatę w styczniu 1940 r. Podczas pobytu w Katowicach był świadkiem aresztowania przez Niemców proboszcza parafii mariackiej ks. Emila Szramka³.

Dnia 5 maja 1941 r. został powołany do służby w wojsku niemieckim w charakterze sanitariusza. W tym czasie postawiono go przed sądem wojskowym za złamanie zakazu wywierania wpływów religijnych na chorych i rannych, których otaczał opieką, oraz współpracowników. Ksiądz K. Nawa przekazał jednemu z oficerów niższej rangi list płk. Wernera Möldersa, czyli opracowany przez

wywiad angielski i rozpowszechniany wśród żołnierzy niemieckich fałszywy list jednego z najlepszych lotników niemieckich, w którym przyznawał się do praktyk religijnych. Ksiądz K. Nawa uniknął surowego wyroku ze względu na wstawiennictwo znajomego z Berlina. Służbę sanitarną w oddziałach wermachtu pełnił w Świdnicy, Wrocławiu, Oławie, Lwowie i na Rugii. Ze Lwowa został skierowany do Afryki Północnej, a stamtąd z oddziałami niemieckimi dotarł do Włoch. Wchodził w skład korpusu sanitarnego, który stacjonował na niemieckiej linii obrony Monte Cassino⁴. Pod koniec wojny dostał się do niewoli amerykańskiej. Po zwolnieniu z niej pracował duszpastersko wśród polskich żołnierzy na Zachodzie (Rosenheim) oraz jako pomoc duszpasterska w parafii Herzogenaurach, k. Norymbergii, oraz sanktuarium Vierzehnheiligen w Górnej Frankonii⁵.

W czerwcu 1947 r. powrócił do kraju. Już podczas przekraczania granicy był przesłuchiwany przez oficera SB. Złożono mu propozycję współpracy, którą odrzucił. Podpisał dokument, w którym zobowiązał się do zachowania w tajemnicy faktu i tematyki owej rozmowy. Pomimo tego o zaistniałej sytuacji poinformował biskupa Stanisława Adamskiego⁶.

W latach 1947–1958 pełnił funkcję wikariusza w parafiach diecezji katowickiej: Woźniki, k. Tarnowskich Gór (1947–1948), św. Marii Magdaleny w Cieszynie (1948–1953; w tym czasie przejściowo od 1950 r., po aresztowaniu przez władze proboszcza administrował tą parafią), Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach (1953–1955), Trójcy Przenajświętszej w Chełmie Śląskim (1955–1956), św. Anny w Świerklanach (1956–1958). Te częste zmiany mogły być wynikiem nieprzychylnego nastawienia władz wobec ks. K. Nawy i celowym działaniem w celu ograniczenia jego wpływu na wiernych oraz częścią tzw. procesu „urabiania”⁷. W 1955 r. SB założyło sprawę agenturalną o kryptonimie „Jawny” dotyczącą ks. K. Nawy. Pracownicy SB rozpracowywali działalność duchownego w środowiskach młodzieżowych na terenie

4 J. Myszor, *Służba sanitarna w Wehrmachcie duchownych katolickich diecezjalnych i zakonnych oraz studentów teologii i braci zakonnych pochodzących z terenu diecezji katowickiej w latach 1940–1945*, „Saeculum Christianum” 1995, t. 2, nr 1, s. 171–172, 175; *idem*, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999, s. 334; J.A. Krawczyk, *Losy śląskiego kapłana – kanonika dr. Karola Nawy*, „Czasypismo” 2017, nr 2 (12), s. 156–158.

5 K. Konieczny, *op.cit.*, s. 295–296.

6 *Ibidem*, s. 296.

7 H. Jeziorski, *Ksiądz Karol Nawa (1962–1987)* [w:] K. Nawa, *Budowaliśmy nowy kościół w Rojcy*, Katowice 1996, s. 49; J.A. Krawczyk, *op.cit.*, s. 158; A. Dziurok, *Kruchtoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012, s. 424.

8 A. Dziurok, *op.cit.*, s. 616.

9 K. Konieczny, *op.cit.*, s. 296.

10 J. Myszor, *Historia...*, s. 465.

11 Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990, sygn. IPN Ka 03/356 t. 1–4: Akta kontrolne śledztwa w sprawie nadużyć popełnionych podczas budowy kościoła pw. Ducha Świętego w Chorzowie w latach 1957–1959, m.in. nabywania materiałów budowlanych pochodzących z kradzieży dokonywanych na szkodę przedsiębiorstw państwowych, prowadzonego przeciwko: Nawa Karol, imię ojca: Augustyn, 25-11-1915 r. i innym, tj. podejrzanym o popełnienie przestępstw z art. 1 § 3 i art. 3 § 1 Dekretu z dnia 04-03-1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej, z art. 1, art. 2 i art. 4 Ustawy z dnia 18-06-1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, z art. 38 Dekretu z dnia 13-06-1946 r. oraz z art. 140, art. 160, art. 187, art. 290 i art. 293 kodeksu karnego.

12 Szeroko na ten temat: W. Skworec, *Budownictwo kościołów na terenie miasta Chorzowa w latach 1945–1970* [w:] *Z dziejów parafii św. Barbary w Chorzowie. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 19 X 1996 r. w stulecie drugiej konsekracji kościoła*, Chorzów 1998, s. 52–57; A. Dziurok, *Służba Bezpieczeństwa wobec budownictwa sakralnego na terenie Chorzowa*, „Zeszyty Chorzowskie” 2005, t. 8, s. 187–200; Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 1990, s. 318–319; *Nawa Karol (1915–), kapłan diecezji katowickiej* [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, J. Myszor (red.), Warszawa 2006, s. 139–140;

Chełma Śląskiego i Cieszyna⁸. W tym czasie ukończył, przerwane przez wojnę, studia, uzyskując na Wydziale Teologicznym UJ magisterium z prawa kanonicznego (1948) oraz tytuł doktora teologii (1951)⁹.

Dnia 8 września 1958 r. otrzymał nominację na administratora nowo tworzonej parafii Ducha Świętego na osiedlu Ruch w Chorzowie. W 1959 r. został jej proboszczem. Rozpoczął i kierował budową kościoła parafialnego. 30 grudnia 1959 r. został aresztowany i uwięziony¹⁰. Wniesiono przeciwko niemu oskarżenie w sprawie nadużyć popełnionych podczas budowy kościoła pw. Ducha Świętego w Chorzowie w latach 1957–1959, m.in. nabywania materiałów budowlanych pochodzących z kradzieży dokonywanych na szkodę przedsiębiorstw państwowych. Pierwszy etap procesu ks. K. Nawy odbył się przed Sądem Powiatowym w Chorzowie, drugi – przed Sądem Wojewódzkim w Katowicach. 28 stycznia 1961 r. ten drugi skazał ks. K. Nawę na trzy lata więzienia z zaliczeniem na poczet kary jednego roku śledztwa oraz 56 tys. zł grzywny¹¹. Ksiądz K. Nawa odbył dwie trzecie wyroku. Jak sądzono wówczas, wypuszczono go wcześniej z więzienia na wniosek bp. Herberta Bednorza, który zwrócił się w tej sprawie do sądu. Zakazano mu jednak duszpasterzowania na terenie Chorzowa. Proces i wyrok skazujący miały zniechęcić władze diecezji katowickiej do podejmowania nowych inicjatyw w zakresie budownictwa kościelnego. Przebieg procesu w stronicznych artykułach relacjonowała prasa śląska¹².

Po wyjściu z więzienia ks. K. Nawa mianowany został administratorem parafii w Rojcy (11 kwietnia 1962). Podjął starania o budowę kościoła w tej miejscowości, co udało się ostatecznie w 1980 r. W trakcie budowy z nieznanych przyczyn 1 listopada 1982 r. uległ spaleniemu dotychczasowy drewniany barak pełniący funkcję tymczasowej świątyni. Dzięki staraniom proboszcza i wiernych w ciągu sześciu miesięcy w tym samym miejscu wybudowano nowy murowany barak. Dnia 22 grudnia 1982 r. został on poświęcony przez bp. Józefa Kurpasa¹³.

Dnia 21 lutego 1987 r. ks. K. Nawa przeszedł na emeryturę. Przebywając na niej, wyjeżdżał do Niemiec, gdzie pomagał w duszpasterstwie polonijnym. Przejściowo mieszkał w Rojcy, u swej rodziny, a gdy jego stan zdrowia znacznie się pogorszył, od 2010 r. – w Domu Świętego Józefa w Katowicach. Tam zmarł 3 stycznia 2013 r., a 8 stycznia 2013 r. został pochowany na cmentarzu parafialnym w parafii Wniebowzięcia NMP w Radzionkowie-Rojcy. 22 listopada 2005 r. został mianowany kanonikiem honorowym katowickiej kapituły metropolitalnej¹⁴. Ksiądz K. Nawa opublikował pracę *Budowaliśmy nowy kościół w Rojcy* (Katowice 1996), która stanowi niezwykle ważne świadectwo udziału osób świeckich w dziele starań o nowe kościoły w okresie komunistycznym. W 1997 r. ukazała się drukiem jego rozprawa doktorska z 1951 r. *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*¹⁵.

2. Opinie o ks. Karolu Nawie w historiografii do 2019 r.

Cechą charakterystyczną opracowań poświęconych ks. K. Nawie, które ukazały się przed 2020 r., było przede wszystkim ukazanie złożoności warunków, w jakich przyszło pracować temu duchownemu diecezji katowickiej, oraz jego niezłomnej, a często nawet z rysami bohaterskości, postawy. Elementami konstytutywnymi tego obrazu były przede wszystkim: postawa wobec nazizmu wyrażona w czasie posługi duszpasterskiej w parafii mariackiej w Katowicach w pierwszym okresie wojny i okupacji oraz w czasie służby wojskowej w oddziałach sanitarnych wermachtu; różnorodność doświadczeń duszpasterskich i gorliwość duszpasterska okazywana w różnych środowiskach i na wszystkich etapach życia oraz – przede wszystkim – skazanie go w procesie pod zarzutem nielegalnego budownictwa obiektu sakralnego w Chorzowie (1960) i kara więzienia, którą odbył w latach 1960–1962.

Wymienione powyżej okoliczności sprawiły, że biogram ks. K. Nawy znalazł się w prestiżowym wydawnictwie

Parafia Ducha Świętego w Chorzowie [w:] *E-encyklopedia. Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku*, https://silesia.edu.pl/index.php/Parafia_Ducha_%C5%9Awi%C4%99tego_w_Chorzowie [dostęp: 5.05.2021].

¹³ J.A. Krawczyk, *op.cit.*, s. 160–162; H. Jeziorski, *op.cit.*, s. 51–52; *Nawa Karol (1915–2013), proboszcz w Rojcy* [w:] *E-encyklopedia. Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku*, https://silesia.edu.pl/index.php/Nawa_Karol [dostęp: 5.05.2021].

¹⁴ J. Smolec, *op.cit.*, s. 37.

¹⁵ K. Nawa, *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*, Bytom 1997.

¹⁶ Nawa Karol (1915–), kapłan diecezji katowickiej [w:] *Leksykon duchowieństwa...*, s. 139–140.

¹⁷ J. Smolec, *op.cit.*, s. 36–37; K. Koniczny, *op.cit.*, s. 295–297; J.A. Krawczyk, *Odszedł kapłan niezłomny – ś.p. ks. kanonik Karol Nawa*, „Radzińczanin” 2013, nr 1, s. 3–5; *idem*, *Losy śląskiego kapłana...*, s. 155–162; *Nawa Karol (1915–2013)* [w:] *Zeszyty biograficzne duchowieństwa katolickiego na Śląsku XIX–XX wieku*, t. 2, J. Myszor (red.), Katowice 2016, s. 100–101.

¹⁸ Por. A. Badura, „*Magis amica veritas*”. *Znane i nieznanne oblicze ks. Karola Nawy*, „Czasypismo” 2020, nr 1 (17), s. 193–194.

*Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*¹⁶. Śmierć duchownego w 2013 r. stała się okazją do publikacji w tymże roku oraz w latach następnym szeregu opracowań o charakterze biograficznym, w których podkreślano wyżej wymienione wydarzenia z życia oraz zasługi¹⁷. Cechami charakterystycznymi tych tekstów, będących w głównej mierze rozszerzonymi biogramami, było: po pierwsze – brak aparatu krytycznego, co w dużej mierze uniemożliwiało odwołanie się do źródeł, z których czerpali ich autorzy, oraz – po drugie – oparcie się na opracowaniach źródłowych i relacjach ustnych podawanych przez samego ks. K. Nawę, które nie zostały zweryfikowane. Wyraźnie widoczne były niezwykła sympatia oraz szacunek, jakimi piszący obdarzali bohatera swoich tekstów¹⁸.

Należy podkreślić, że przytoczone w omawianych opracowaniach fakty oraz osobiste doświadczenia autorów nie są fałszywe. Były one potwierdzone tak dokumentami, jak i relacjami ustnymi oraz pisemnymi ks. K. Nawy. Problem w tym, że dotyczyły tylko „części” życia postaci, o której mowa. Zawierały albo informacje na temat faktów administracyjnych (mianowanie, przeniesienie itd.), albo opisywały jedynie dostępną wszystkim wiedzę na temat działalności duchownego (praca duszpasterska w różnorodnych środowiskach, formy pobożności osobistej, zainteresowania naukowe). Autorzy tekstów, nie mając dostępu do całości dokumentów SB, nie mogli uzupełnić swoich wywodów o wiadomości, które były tam zawarte. Wynikało to nie tylko z faktu, że mogli nie doceniać wartości poszukiwań w archiwach IPN-u, ale także ze skomplikowanego cyklu porządkowania ogromnego zasobu akt byłej SB, który realizowany był etapami i trwał dość długo. A nawet dostęp do pełnego zasobu akt SB automatycznie nie prowadził do jasnych i klarownych wniosków w sprawie ks. K. Nawy. „Odkrycie” prawdy wymagało szerokiej kwerendy i wytrwałej pracy łączenia rozrzuconych faktów.

3. Nowe źródła i przewartościowane oceny

Zbadania dokumentacji SB oraz konfrontacji odnalezionych tam informacji z dotychczasowymi ustaleniami historiografii naukowej i popularnonaukowej podjęła się Anna Badura, pracownik Oddziałowego Archiwum IPN w Katowicach. Ona jako pierwsza – dzięki pomocy naczelnika Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Katowicach Adama Dziuroka – zwróciła uwagę Autorowi niniejszego tekstu na wątpliwości co do oceny osoby ks. K. Nawy. W dwóch swych publikacjach z 2020 r. – jednej o charakterze popularnonaukowym, drugiej – opatrzonej pełnym aparatem krytycznym – A. Badura przedstawiła wyniki swoich badań¹⁹.

Podstawową i pierwszą trudnością, z jaką musiała zmierzyć się Autorka wspomnianych artykułów, była okoliczność, która powodowała, że legenda ks. K. Nawy mogła się rozwijać. W całości zachowała się dokumentacja procesu z 1960 r., w którym skazano go za posiadanie nielegalnych materiałów budowlanych²⁰. Brak było natomiast jednolitego zbioru dokumentów, które wskazywałyby na jego współpracę z SB²¹ – ten fakt był możliwy do ustalenia na podstawie innych materiałów SB, m.in. akt tzw. funduszu operacyjnego, czyli wykazu środków finansowych przekazywanych tajnym współpracownikom za udzielane informacje²².

Z ustaleń A. Badury wynika, że ks. K. Nawa w okresie swojego uwięzienia rozpoczął współpracę z SB. Jako agent wpływu o pseudonimie „11” pomógł skłonić współwięźnia Stanisława Jarosa do zaplanowania i przeprowadzenia zamachów na Nikitę Chruszczowa (15 lipca 1959) oraz Władysława Gomułkę i Edwarda Gierka (3 grudnia 1961)²³. Przyznanie się było jednym z najważniejszych elementów skazania podejrzanego na karę śmierci, którą wykonano 5 stycznia 1963 r. Pomoc władzom w tej sprawie była prawdopodobnie przyczyną wcześniejszego zwolnienia ks. K. Nawy z więzienia oraz podjęcia

¹⁹ *Ibidem*, s. 192–202; *eadem*, *Życiorys pisany na nowo. Nieznane fakty z życia ks. Karola Nawy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, t. 18, s. 346–386.

²⁰ Por. przypisy 11–12.

²¹ A. Badura, *Życiorys pisany...*, s. 357.

²² *Eadem*, „*Magis amica veritas*”..., s. 196–197; *eadem*, *Życiorys pisany...*, s. 356–367.

²³ Por. A. Dziuba, *Zamachowiec z Zagórza* [w:] *Donosem i pałką. Z działań Służby Bezpieczeństwa na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1956–1980*, A. Dziuba (red.), Katowice 2008, s. 45–64.

²⁴ A. Badura, *Życiorys pisany...*, s. 350–357.

²⁵ *Ibidem*, s. 357–367.

²⁶ *Ibidem*, s. 368–378.

²⁷ *Ibidem*, s. 380–383.

jesienią 1962 r. przez niego współpracy z SB jako tajny współpracownik pod pseudonimem „Doktor”. Werbunek dokonany w 1962 r. przez mjr. Lucjana Pikułę został dokonany na podstawie materiałów kompromitujących. Były nimi zapewne dokumenty poświadczające współpracę duchownego z władzami w okresie jego uwięzienia. Trwało to do drugiej połowy lat 80. XX wieku²⁴.

Należy zaznaczyć wyraźnie, że fakt współpracy ks. K. Nawy z SB został przez Autorkę wspomnianych publikacji udowodniony bezsprzecznie na podstawie różnych źródeł archiwalnych. W swoim opracowaniu na łamach czasopisma „Aparat Represji w Polsce 1944–1989” przytoczyła szczegółowe dane dokumentujące przyjmowanie przez TW korzyści majątkowych w czasie regularnych spotkań z oficerami SB²⁵.

Niezwykle przykre wrażenie robi lektura informacji, które TW „Doktor” przekazywał SB. Jako człowiek otoczony legendą prześladowanego przez komunistów zyskiwał zaufanie osób, które w różnoraki sposób sprzeciwiały się systemowi komunistycznemu. Informacje uzyskiwane w czasie rozmów i spotkań z nimi przekazywał bez oporów i zahamowań SB. Jeżeli nawet czegoś nie wiedział, uzupełniał swe raporty o domniemania²⁶.

Niezwykle interesującą częścią omawianego tekstu jest analiza, w której Autorka poszukuje motywów, jakie mogły kierować ks. K. Nawą, że współpracę tę kontynuował i nie przerwał jej nawet w chwili, kiedy sprzyjały temu okoliczności społeczno-polityczne²⁷.

Z całą pewnością wymienianych powyżej publikacji nie można określać jako „sąd” nad ks. K. Nawą. Stanowią one uzupełnienie znanych dotychczas faktów i na podstawie bogatej bazy źródłowej korygują powtarzane w historiografii oceny. Potwierdza to sama A. Badura, która w końcowej części artykułu postuluje, aby dotychczasowe oceny ks. K. Nawy wyrażane w perspektywie skazania go na karę więzienia za budowę kościoła (oraz – dodałbym od siebie – gorliwego duszpasterza oraz otwartego i szczerego człowieka) były konfrontowane i zestawiane

z wiadomościami potwierdzającymi jego długoletnią współpracę z SB z niewątpliwą szkodą dla licznych konkretnych osób i wspólnoty Kościoła.

Zakończenie

Udostępnienie nowych materiałów źródłowych po 1989 r. pozwoliło historykom na przewartościowanie wielu opinii i tez oraz podjęcie szeregu nowych tematów badawczych. Jednym z obszarów owego przewartościowania były i są oceny życia i działalności licznych postaci historycznych. Z jednej strony, nowe badania pozwalają przywracać pamięć o bohaterach walki o niepodległą Polskę, jak np. żołnierzach „wyklętych”; z drugiej – właściwie ocenić i ukazać także „ciemną” stronę działalności osób, które uchodziły do tej pory za wzór oporu wobec władzy totalitarnej. Przykładem tego typu przewartościowania w ocenach jest postać duchownego diecezji śląskiej ks. Karola Nawy (1915–2013). Przez długie lata ukazywano go i opisywano jako osobę represjonowaną zarówno przez niemiecki nazizm, jak i komunizm. Wnikliwa praca osób związanych z Instytutem Pamięci Narodowej w Katowicach pozwoliła bezsprzecznie stwierdzić, że człowiek ten był tajnym współpracownikiem komunistycznej Służby Bezpieczeństwa, a swoim zachowaniem w istotny sposób przyczynił się do prześladowań i represji ze strony tych służb dotyczących inne osoby. Podkreślić należy wyraźnie i bezsprzecznie, że z całą pewnością fakty i wyrażane w historiografii oraz piśmiennictwie popularyzatorskim opinie na temat osoby i działalności ks. K. Nawy przed 2020 r. nie były fałszywe – odwzorowywały jedynie obraz, jaki jawił się za sprawą znanych źródeł (potwierdzony relacjami samego bohatera), a u podstaw jego tworzenia leżało niewątpliwie pozytywne przekonanie o potrzebie upamiętnienia osoby niezwyklej, której ciekawa droga życiowa mogła interesować i fascynować.

Ostatecznie ks. K. Nawa nie wszedł do Panteonu Górnos Śląskiego. Dobrze się stało, że historykom w porę

²⁸ J. Dziadul, *Chichot w podziemiach katedry. Wykluwa się Panteon Górnośląski* (21 III 2021), <https://dziadul.blog.polityka.pl/2021/03/26/chichot-w-podziemiach-katedry-wykluwa-sie-panteon-gornoslaski> [dostęp: 5.05.2021]; [Ruch Autonomii Śląska], *Panteon Górnośląski* (19 II 2020), <https://autonomia.pl/2020/02/19/panteon-gornoslaski> [dostęp: 5.05.2021].

²⁹ „Chcemy jednak jasno powiedzieć, że zaprezentowane w *Leksykonie Panteonu Górnośląskiego* biogramy nie są skończonym, zamkniętym zbiorem; nie narzucają też ostatecznej narracji budowniczym Instytucji Kultury, której Rada zauważyła o wiele większe bogactwo osób wpływających na kulturowo-społeczne oblicze Ziemi Śląskiej. Rozpoczęliśmy pracę naukową dla „Instytucji Kultury – Panteon Górnośląski” niejako pierwsi. Dziś Dyrektor Panteonu Górnośląskiego i członkowie jego Rady są dalej «na placu budowy», a nie «w dniu uroczystego przecięcia wstęgi». Dzieło Panteonu Górnośląskiego wymaga dojrzałości i owocowania w postaci przygotowania kolejnych życiorysów. Jest to możliwe, bo reprezentanci medycyny, architektury, prawa, a także cieszący się autorytetem przedstawiciele lokalnych samorządów, przedsiębiorczości i stowarzyszeń obywatelskich spotykają się na konferencjach naukowych. Na adres Dyrektora Panteonu Górnośląskiego i członków jego Rady nadsyłane są dalsze propozycje osób godnych uhonorowania. [...] *Summa summarum* opracowanie pt. *Leksykon Panteonu Górnośląskiego* jest opowieścią o historii regionu ostatnich stu lat przez pryzmat życia i działalności postaci urodzonych na Górnym Śląsku lub dla niego pracujących, rdzennych lub osiadłych, które wniosły ważny wkład w jego historię i rozwój. Wśród nich są powstańcy,

udało się skorygować pewne tezy i zapisać na nowo karty historii ks. K. Nawy. Historia ta z całą pewnością pokazuje, jak ważne dla badań naukowych i edukacji są projekty typu Panteon Górnośląski. Bezsprzecznie stanowi on jedną z ważniejszych inicjatyw naukowych i edukacyjnych związanych z obchodami stulecia odzyskania niepodległości przez państwo polskie oraz stulecia powstań śląskich. Zrozumiałe jest i normalne, że inicjatywa o takim zasięgu będzie budziła różnego rodzaju kontrowersje, jednakże jej funkcjonowanie i prezentowane wyniki badań są kolejnym etapem tworzenia naukowego obrazu skomplikowanych dziejów Górnego Śląska²⁸. Twórcy koncepcji samego Panteonu Górnośląskiego, jak i redaktorzy *Leksykonu* podkreślali niejednokrotnie, że zbiór bohaterów zaliczonych do kręgu Panteonu nie jest zamknięty, a wśród tych, którzy znaleźli się w tym zaszczytnym gronie, są i tacy, na życiorysach których można odnaleźć rysy²⁹.

Przypadek ks. Karola Nawy, który „nieomal” znalazł się w Panteonie Górnośląskim potwierdza jedynie konieczność kolejnych badań oraz poszukiwań archiwalnych. Nie po to, aby „strącać z piedestałów”, ale przede wszystkim po to, aby lepiej zrozumieć i wyjaśnić ową skomplikowaną historię śląskiej ziemi. Wielkim walorem całej owej historii jest fakt, że choć „odbrązowienie” postaci ks. K. Nawy sprawiło, że duchowny ten nie wszedł do Panteonu Górnośląskiego, to jednak jego działania pokazują, jak wielorakim i skomplikowanym wpływom podlega ludzka natura i jak złożone motywy kierują ludzkim działaniem³⁰. Dla każdego historyka to wielkie wyzwanie, aby ową złożoność zjawisk ludzkiego postępowania zrozumieć i opisać.

Jeszcze jedną ważną okolicznością, która przemawia za tym, aby nie traktować sprawy umieszczenia czy nieumieszczenia osoby ks. K. Nawy w Panteonie Górnośląskim w kategoriach represji i odwetu, jest fakt, że losy tego duchownego pokazują, w jak perfidny sposób działał i funkcjonował komunistyczny ustrój totalitarny.

Wykorzystując naturalne cechy charakteru i okoliczności oraz posługując się całym aparatem przemocy i represji, potrafił złamać wielu. Nie było to zniewolenie polegające na fizycznej likwidacji czy uwięzieniu, ale zmuszenie do prowadzenia podwójnego życia. W przypadku ks. K. Nawy, jak i wielu innych podobnych mu osób, można dziś jedynie starać się zrozumieć, co skłoniło go do tego typu wyborów życiowych. Faktycznym oskarżonym powyższych rozważań jest jednak ustroj totalitarny i tworzący go ludzie, którzy, mając władzę i środki, łamali innych, tworzyli z nich „narzędzia” funkcjonowania ówczesnego ustroju i zmuszali ich do zachowań sprzecznych z życiowym powołaniem.

społecznicy, samorządowcy, naukowcy, artyści, sportowcy, duchowieństwo, ofiary totalitaryzmów, a także laureaci Narody *Lux ex Silesia*. W większości są to osoby zmarłe w ostatnim stuleciu. Wyjątkiem są święci: Jacek i Jadwiga – „średniowieczne ikony Śląska” – *Lux ex Silesia* oraz Jacob Cohn – rabin zmarły w 1916 roku. Osobną kategorią są laureaci Nagrody *Lux ex Silesia*, w tym osoby żyjące. Niektóre postaci z «rysmi» na życiorysie są prezentowane właśnie z tego względu, że otrzymały to szczytne wyróżnienie. Należy też wskazać, że mowa jest o laureatach do 2017 roku, aby nie dziwiła nieobecność biogramów osób odznaczonych w latach 2018–2020”; H. Olszar, *Podsumowanie badań naukowych* [wystąpienie na konferencji naukowej *Śladami przeszłości Górnego Śląska. Podsumowanie działań projektowych*, Katowice 26 maja 2021 roku – tekst udostępniony Autorowi artykułu przez ks. dr. hab. H. Olszara, prof. UŚ].

30 Por. A. Badura, *Życiorys pisany...*, s. 379–383.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach. Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Katowicach [1945] 1983–1990.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Nawa K., *Szramek jako proboszcz (styczeń–kwiecień 1940). List* [w:] *Błogosławiony Emil Szramek. Męczennik*, J. Myszor (oprac.), Katowice 2013, s. 168–171.

OPRACOWANIA

Badura A., „*Magis amica veritas*”. *Znane i nieznanne oblicze ks. Karola Nawy*, „CzasyPismo” 2020, nr 1 (17), s. 192–202.

Badura A., *Życiorys pisany na nowo. Nieznane fakty z życia ks. Karola Nawy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, t. 18, s. 346–386.

Dziadul J., *Chichot w podziemiach katedry. Wykluwa się Panteon Górnośląski* (21 III 2021), <https://dziadul.blog.polityka.pl/2021/03/26/chichot-w-podziemiach-katedry-wykluwa-sie-panteon-gornoslaski> [dostęp: 5.05.2021].

Dziuba A., *Zamachowiec z Zagórza* [w:] *Donosem i pałką. Z działań Służby Bezpieczeństwa na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1956–1980*, A. Dziuba (red.), Katowice 2008, s. 45–64.

Dziurok A., *Krucztoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.

Dziurok A., *Służba Bezpieczeństwa wobec budownictwa sakralnego na terenie Chorzowa*, „Zeszyty Chorzowskie” 2005, t. 8, s. 187–200.

Jeziorski H., *Ksiądz Karol Nawa (1962–1987)* [w:] K. Nawa, *Budowaliśmy nowy kościół w Rojcy*, Katowice 1996, s. 47–53.

Konieczny K., *Ks. Karol Nawa (1915–2013)*, „Zeszyty Chorzowskie” 2013, t. 14, s. 295–297.

Krawczyk J.A., *Losy śląskiego kapłana – kanonika dr. Karola Nawy*, „CzasyPismo” 2017, nr 2 (12), s. 155–162.

Krawczyk J.A., *Odszedł kapłan niezłomny – ś.p. ks. kanonik Karol Nawa*, „Radzińczanin” 2013, nr 1, s. 3–5.

Leksykon Panteonu Górnośląskiego, A. Kłos-Skrzypczak, H. Olszar (red.), *Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 94, Katowice 2020.

- Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 1990.
- Myszor J., *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999.
- Myszor J., *Służba sanitarna w Wehrmachcie duchownych katolickich diecezjalnych i zakonnych oraz studentów teologii i braci zakonnych pochodzących z terenu diecezji katowickiej w latach 1940–1945*, „Saeculum Christianum” 1995, t. 2, nr 1, s. 159–179.
- Nawa K., *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*, Bytom 1997.
- Nawa Karol (1915–), *kapłan diecezji katowickiej* [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, J. Myszor (red.), Warszawa 2006, s. 139–140.
- Nawa Karol (1915–2013), *proboszcz w Rojcy* [w:] *E-ncyklopedia. Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku*, https://silesia.edu.pl/index.php/Nawa_Karol [dostęp: 5.05.2021].
- Nawa Karol (1915–2013) [w:] *Zeszyty biograficzne duchowieństwa katolickiego na Śląsku XIX–XX wieku*, t. 2, J. Myszor (red.), Katowice 2016, s. 100–101.
- Panteon Górnośląski w Katowicach*, <https://panteon-gornoslaski.pl> [dostęp: 5.05.2021].
- Panteon Górnośląski*, <https://www.panteon.gornoslaski.us.edu.pl/aktualnosci> [dostęp: 5.05.2021].
- Parafia Ducha Świętego w Chorzowie* [w:] *E-ncyklopedia. Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku*, https://silesia.edu.pl/index.php/Parafia_Ducha_%C5%9Awi%C4%99tego_w_Chorzowie [dostęp: 5.05.2021].
- [Ruch Autonomii Śląska], *Panteon Górnośląski (19 II 2020)*, <https://autonomia.pl/2020/02/19/panteon-gornoslaski> [dostęp: 5.05.2021].
- Skworc W., *Budownictwo kościołów na terenie miasta Chorzowa w latach 1945–1970* [w:] *Z dziejów parafii św. Barbary w Chorzowie. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 19 X 1996 r. w stulecie drugiej konsekracji kościoła*, Chorzów 1998, s. 49–57.
- Smolec J., *Śp. ksiądz kanonik Karol Nawa*, „Wiadomości Archidiecezjalne” 2013, t. 81, s. 36–37.
-